

Руслан ГУЛА

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії,
Харківський національний університет Повітряних сил ім. І.Кожуба
(Харків, Україна), rslnhula1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565>

Ірина ПЕРЕДЕРІЙ

докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри українознавства, культури та документознавства,
Національний університет «Полтавська політехніка ім. Ю.Кондратюка»
(Полтава, Україна), iryna.perederii@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7473-5868>

Трансформація процесів морально-психологічного забезпечення російської армії в контексті підготовки до збройного вторгнення в Україну (2013 – початок 2022 рр.)

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.116>

УДК: 355.08:355.014-044.922(470:477)«2013/2022»

Анотація. Здійснено аналіз розвитку і трансформації структур морально-психологічного забезпечення російської армії на етапі безпосередньої підготовки до повномасштабного збройного вторгнення в Україну. **Мета статті** – висвітлити загальні тенденції та особливості структурних змін інституцій морально-психологічного забезпечення збройних сил РФ і змістовне наповнення їх діяльності у 2013–2022 рр. **Методологія дослідження** спирається на принципи об'єктивності й історизму, що передбачають вивчення окремих явищ і процесів в їх розвитку і тісному зв'язку з системою відповідних суспільно-політичних відносин. **Наукова новизна.** Вперше в історіографії проведено дослідження процесів реформування структур виховної роботи сучасної російської армії, а також здійснено оцінку ефективності результатів їх діяльності в період безпосередньої підготовки до відкритої війни з Україною. Стверджується, що перманентний характер реформ здебільшого призводив до розбалансування системи військового виховання та створення концепцій, які базувалися переважно на напрацюваннях радянських політorganів. Водночас свідомо ігнорувалося впровадження новітніх елементів морально-психологічного забезпечення за досвідом провідних держав світу. Процесами виховання у ЗС РФ у цей час керували переважно представники командної ланки управління зі своєрідним баченням завдань морально-психологічного забезпечення. Це спричинило консервацію та застій виховного процесу на основі суміші радянської концепції Другої світової війни з примітивно-фундаменталістською інтерпретацією канонів православ'я. Апробація у процесі виховання особового складу ідеології рашизму дозволила сформуувати чисельний прошарок адептів нового світогляду. Провал першого етапу так званої «спецоперації» дозволяє зробити попередні висновки щодо вкрай низького рівня результативності роботи органів військового управління російської армії та інших силових структур із морально-психологічного забезпечення готовності особового складу виконувати бойові завдання за призначенням.

Ключові слова: збройні сили Російської Федерації, морально-психологічне забезпечення, виховна робота, рашизм, повномасштабне збройне вторгнення в Україну.

Формування світоглядних основ внутрішньої та зовнішньої політики путінської Росії об'єктивно призвело до домінування імперіалістичних і шовіністичних тенденцій, ескалації мілітаризму, апофеозом чого можна вважати повномасштабне збройне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. За таких умов важливим видається вивчення особливостей війн сучасної доби, специфіки виховної роботи у збройних силах Російської Федерації, форм і способів реалізації її завдань у ході підготовки до відкритого нападу на Україну. Таке дослідження є невід'ємною умовою забезпечення ефективної реалізації власної політики захисту державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності та нашої перемоги у війні з РФ. Воно передбачає аналіз розвитку і трансформації структур виховної роботи ЗС РФ упродовж 2013 – початку 2022 рр., на етапі безпосередньої підготовки до повномасштабного вторгнення в Україну.

На цей час у вітчизняній та зарубіжній історіографії відсутні комплексні розвідки щодо аналізу стану виховної роботи в російській армії після 2010 р., а також структурних змін завдань військово-політичних інституцій. Існують ґрунтовні дослідження з різноманітних аспектів ведення РФ «гібридної» та інших видів інформаційних війн проти України¹.

Воєнний фактор традиційно відіграє важливу роль у зовнішньополітичній стратегії Росії. Сформоване й усталене впродовж історії Московської держави – Російської імперії – СРСР гостре відчуття перманентної небезпеки постійно штовхає Кремль до нарощування наступального потенціалу, активного застосування військової компоненти у зовнішній політиці. Власне кажучи, уся сутність зовнішньої політики РФ зводиться до копіювання радянської доктрини «оточеної фортеці соціалізму», згідно з якою Росія історично приречена протистояти незліченній кількості «ворогів». При цьому її агресивність трактується як нібито суто захисний механізм. За цих умов збройні сили РФ та інші військові формування використовуються як політичні інститути створення, підтримування й домінування сфери російського впливу у суміжних країнах².

Водночас слід визнати факт того, що військовий складник державного устрою надзвичайно сильно вплинув на формування російського національного менталітету як ефективний інструмент мілітаризації суспільної свідомості, за допомогою якої путінська держава вирішує кілька взаємозалежних і взаємопов'язаних завдань. По-перше, це дозволяє представити народу своєрідний ерзац національної ідеї на основі спрощених уявлень про «славу російської зброї». По-друге, здійснювати постійну легітимізацію авторитарного режиму В.Путіна. Кремлівським політтехнологам удалося зробити важливу маніпулятивну заміну: громадян країни надзвичайно

¹ Дзьобань О.П., Пилипчук В.Г. Вплив глобалізаційних процесів на державний суверенітет України // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – Вип.3. – Х., 2010. – С.96–103; Їх же. Проблема агресії і насильства: світоглядно-інформаційний вимір // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. – Вип.2. – К., 2012. – С.171–177; Їх же. Теоретичні та державно-правові аспекти протидії інформаційному тероризму в умовах глобалізації // Стратегічні пріоритети. – Вип.4(21). – К., 2011. – С.12–17; Курбан О.В. Інформаційні війни у соціальних онлайн-мережах. – К., 2017. – 392 с.; Його ж. Теорія інформаційної війни: базові основи, методологія та понятійний апарат // ScienceRise. – 2015. – №11/1(16). – С.95–100; Магда Є.В. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – Вип.5. – К., 2014. – С.138–142; Малик Я. Інформаційна війна і Україна // Демократичне врядування. – Вип.15. – 2015 [Електронний ресурс]: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_3; Почепцов Г., Чукот С. Інформаційна політика. – Ч.1. – К., 2002. – 88 с.; Почепцов Г. Информационные войны. – Москва; К., 2000. – 576 с.; Требін М. Феномен «гібридної» війни // Гілея. – Вип.87(8). – К., 2014. – С.366–371; Його ж. Феномен інформаційної війни в світі, що глобалізується // Вісник Національного університету «Юридична академія ім. Ярослава Мудрого». – Вип.2(16). – Х., 2014. – С.188–198.

² Бєлєсков М. Сучасний російський спосіб ведення війни: теоретичні основи і практичне наповнення [Електронний ресурс]: <https://mil.in.ua/uk/articles/suchasnyj-rosijskij-sposib-vedennya-vijny-teoretychni-osnovy-i-praktychne-napovnennya/>

успішно переконують, що найголовнішим критерієм оцінки світового впливу держави виступає її військова міць. По-третє, армія досі сприймається як еталонний державний інститут. Армійський вишкіл у розумінні різноманітних соціальних груп і верств трактується як форма необхідної для країни «дисципліни й порядку». У переважній більшості росіян на підсвідомому рівні сформувалося уявлення, що для величезної країни армія – це основа держави. По-четверте, це підготовка мобілізаційного резерву для проведення збройної агресії³. Процес морально-психологічного забезпечення підготовки ЗС РФ до повномасштабного вторгнення в Україну, яке відбулося 24 лютого 2022 р., на нашу думку, можна умовно розділити на два періоди.

Перший період – з моменту офіційного оголошення начальником російського генерального штабу на загальному зібранні Академії воєнних наук 26 січня 2013 р. так званої «доктрини Герасимова» та її практичного впровадження під час окупації Криму й деяких районів Донецької, Луганської обл. до створення указом президента РФ від 30 липня 2018 р. Головного військово-політичного управління ЗС РФ.

Особливостями організації морально-психологічного забезпечення військ цього періоду можна вважати *акцентування на інформаційному складнику* (відбувалося активне залучення форм, методів, інструментарію та механізмів військового виховання у цілісну парадигму інформаційної автократії путінського режиму, тобто такого типу авторитарного політичного режиму, де влада утримується за допомогою цензури, знищення або маргіналізації незалежних засобів масової інформації та комунікації, кооптації інформаційної еліти й оснащення інформаційними системами поліції та спецслужб для придушення спроб опору)⁴; *апробація новітніх концепцій інформаційно-психологічного впливу в «гібридній війні» на майданчиках Академії воєнних наук РФ* (попри громадський статус цієї інституції, слід визнати її провідний характер у продукуванні інноваційних технологій у військовій теорії і практиці бойового застосування російських збройних сил); *активне використання історії як інструменту інформаційної війни* (домінування у процесі виховання військовослужбовців догматів державної історичної політики у системі суспільно-державної підготовки ЗС РФ); *суперечливий характер організації морально-психологічного забезпечення особового складу* (відсутність логічно завершеної організаційно-штатної структури органів виховної роботи фактично зводила нанівець кінцевий результат навчально-виховного процесу).

Основні, на нашу думку, напрями морально-психологічного забезпечення підготовки особового складу до збройної агресії проти України у цьому періоді подано нижче.

1. Домінування інформаційно-психологічного чинника в «гібридній війні». Фундаментальною основою процесів морально-психологічного забезпечення підготовки військ виступали основні положення друкованої версії доповіді В.Герасимова⁵.

На нашу думку, «доктрина Герасимова», насамперед, може бути визначена як *система поглядів політичного керівництва РФ на сутність і перспективи розвитку міждержавного конфлікту для досягнення потрібних геополітичних, стратегічних результатів; воєнно-політична теорія, що систематизує новації воєнної науки з*

³ Гула Р.В., Передерій І.Г. Путінська росія: «Третій Рим» чи «Четвертий райх»? (Аспекти політологічного аналізу) // Суспільно-політичні процеси. – Вип.19. – К., 2022. – С.183–184.

⁴ Guriev S., Treisman D. A Theory of Informational Autocracy (April 3, 2019). [Електронний ресурс]: <https://ssrn.com/abstract=3426238>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3426238>

⁵ Герасимов В.В. Ценность науки в предвидении // Военно-промышленный курьер (Москва). – 2013. – 27 февраля. – №8(476). – С.1–2.

урахуванням положень філософської парадигми постмодерну; *керівний теоретичний воєнно-політичний принцип*, вихідним началом якого є поєднання у цілісну систему нетрадиційних (нелінійних) воєнних дій із політичними, економічними, інформаційними, гуманітарними та іншими невоєнними заходами⁶.

У 2015 р. начальник головного оперативного управління російського генштабу А.Картаполов опублікував статтю, в якій розкривалася сутність «війни нового типу» як комплексу прямих (збройних) і непрямих дій. Останні автор визначав як домінуючі в «гібридній війні». Зокрема це здійснення політичного, економічного, інформаційного та психологічного впливу на супротивника; дезорієнтація військово-політичного керівництва держави-жертви, нагнітання невдоволення серед населення; підготовка озброєних загонів опозиції та закидання їх у район конфлікту⁷. При цьому інформаційний чинник грав визначальну роль у системі інформаційно-психологічного протистояння у ході активної фази ведення бойових дій⁸. Саме зазначений комплекс прямих і непрямих дій у повному обсязі використовувався російською армією під час окупації Криму 2014 р. та бойових дій у зоні АТО/ООС 2014–2022 рр.

2. Догматизація сучасної російської парадигми воєнної історії за допомогою псевдогромадських організацій у рамках новостворюваного російського імперського політичного проекту. Російське воєнно-історичне товариство (РВІТ) було утворене 2012 р.⁹ та вважається спадкоємцем і продовжувачем традицій аналогічної інституції, що існувала в 1907–1914 рр. Необхідність «відродження» великодержавного погляду на історію та його імперативного впровадження у площину наукового дискурсу обґрунтував ще 2011 р. В.Мединський: «Потрібна окрема державна історико-пропагандистська організація. Вона має займатися питаннями вивчення і збереження історичної спадщини, питаннями історичної пам'яті та історичної пропаганди»¹⁰. У 2013 р. саме В.Мединського було обрано головою РВІТ.

Відповідно до статуту, діяльність товариства спрямовувалася на «консолідацію сил держави й суспільства у вивченні воєнно-історичного минулого Росії, сприяння вивченню російської воєнної історії, протидію спробам її спотворення, забезпечення популяризації досягнень воєнно-історичної науки, виховання патріотизму, підняття престижу військової служби та збереження об'єктів воєнно-історичної культурної спадщини»¹¹.

На початок 2018 р. за сприяння РВІТ було встановлено понад 200 пам'ятників учасникам різних воєнних конфліктів по всій країні та за кордоном. Його співробітники видавали книжки, брали участь у розробленні шкільних підручників, консультували знімальні групи в роботі над історико-пропагандистськими «воєнно-патріотичними» кінострічками, розрахованими на масового глядача («Батальйон», «Битва за Севастополь», «28 панфіловців», «Танки», «Рубіж» та ін.). Ця суспільно-державна інституція брала активну участь в апологетиці догматів неосталінської державної історичної політики й організації інформаційної обструкції дослідникам Великого терору 1937 р. («справа Дмитрієва»)¹².

⁶ Гула Р.В., Голота А.А. «Доктрина Герасимова»: «керований хаос» у воєнній теорії епохи постмодерну // Воєнно-історичний вісник. – Вип.1(39). – К., 2021. – С.143.

⁷ Картаполов А.В. Уроки воєнних конфліктів, перспективи розвитку средств и способов их ведения. Прямые и непрямые действия в современных международных конфликтах // Вестник Академии военных наук. – Вип.2(51). – Москва, 2015. – С.28.

⁸ Гула Р.В., Дзьобань О.П., Передерій І.Г., Павліченко О.О., Філь Г.О. Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти. – К., 2020. – С.133–138.

⁹ Див.: [Електронний ресурс]: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/36611>

¹⁰ Див.: Павленко О. Как важно быть историком // Новая газета. – 2022. – 17 февраля.

¹¹ Див.: [Електронний ресурс]: <https://rvio.histrf.ru/>

¹² Див.: [Електронний ресурс]: https://tvrain.ru/news/parnas_ustroil_aktisiju_protiv_falsifikatsii_istorii_sandarmoha_u_zdanija_rvio-488561/

РВІТ активно співпрацює з міністерством оборони РФ, очільник якого входить до складу опікунської ради. Серед почесних членів товариства високопоставлені військові функціонери. На початок 2018 р. воно провело понад 40 реконструкцій битв, організувало 15 військово-історичних таборів для дітей¹³. На свою діяльність інституція отримує щедрі бюджетні асигнування та приватні пожертвування, подальші витрати яких складно відстежити.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що структури РВІТ здійснюють функцію своєрідного історичного «окормлення» процесу виховання російських військовослужбовців на основі державної політики історичної пам'яті.

3. Використання історії як виду інформаційної зброї в російсько-українському протистоянні. У сучасній Росії публічна сфера, простір наукових дискусій і політичних конфліктів несуть на собі чимраз виразнішу «тінь минулого». У політичному та масовому вербальному обігу дедалі частіше лунають політичні кліше сталінських часів, заідеологізовані версії ключових подій історії й сучасності¹⁴. І ця спотворена світоглядна парадигма активно впроваджується у суспільну свідомість у тому числі російської армійської страти. Як один із наочних прикладів просування подібних псевдоісторичних наративів, можна навести статтю К.Єремєєва, де робиться висновок про організацію Катинського розстрілу винятково німцями¹⁵.

Особливо активізувалася діяльність у царині маніпуляцій історичною пам'яттю після подій Євромайдану 2013–2014 рр. Яскравою ілюстрацією цього твердження може слугувати стаття президента Академії воєнних наук М.Гарєєва¹⁶. Власне, сама українська складова займає тут не більше десятої частини текстового обсягу, але навіть у такій скороченій версії концентровано відображено бачення вирішення воєно-стратегічних завдань політичного керівництва РФ за допомогою використання історичних паралелей 70-річної давнини з їх механістичним перенесенням на події сучасності. Так, у статті підкреслюється «вирішальна роль» у перемозі над нацизмом росіян, але й зі визнанням внеску Україні – як основного театру воєнних дій, і воєначальників-українців. Повторюється зміст ідеологеми, використовуваної в радянській літературі до смерті Й.Сталіна, про «10 сталінських ударів» (щоправда, термін «сталінські» завбачливо замінено на «стратегічні»). Акцентується увага на «провині» західних демократій як нібито на основній причині «розв'язання» Другої світової війни, але водночас узагалі не згадується пакт Молотова – Ріббентропа. Євромайдан в Україні трактується винятково як «державний переворот». Наголошується на тому, що «особливістю підривної операції Заходу» в Україні «було й те, що американські та європейські спецслужби, по суті, не знайшли опору серед справжніх українців. Основну ставку вони зробили на баптистів, саєнтологів [...] прихильників інших тоталітарних сект, на своїх ставлеників типу Гриценка, загалом на крайніх радикалів-націоналістів на кшталт Яроша». Такий відверто сфальшований погляд на події 2013–2014 рр. сформував комплекс ідеалізованих уявлень військово-політичного керівництва РФ про постмайданну Україну, що виявилось однією з головних причин

¹³ Див.: [Електронний ресурс]: <https://asafov.ru/articles/russia/rvio-dlya-chego-bylo-sozdano-rossijskoe-voenno-istoricheskoe-obshhestvo>

¹⁴ Див.: *Передерій І.* Інституційні веб-ресурси як інструмент збереження історичної пам'яті та національної комеморації // Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи: Мат. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Полтава, 3 грудня 2016 р. – Полтава, 2016. – С.206–212; *Йі ж.* Реалізація комеморативної функції музеїв у епоху інформаційного суспільства // Збірник наукових статей за матеріалами круглих столів, присвячених пам'яті історика, архівіста, музейника Івана Павловського. – Вип.ІІ. – Полтава, 2020. – С.225–232.

¹⁵ *Єремєєв К.С.* «Катинское дело»: находка польских археологов // Красная звезда. – 2013. – 8–14 февраля. – №23(26242). – С.21.

¹⁶ *Гарєєв М.* Великая Победа и события на Украине // Вестник Академии военных наук. – Вып.2(47). – Москва, 2014. – С.4–10.

провалу путінського «бліцкригу» в лютому – березні 2022 р. Водночас справедливо зауважувалося, що «реформаторський бардак» часів президенства В.Януковича довів українську армію до «повного розпаду та розкладання»¹⁷. Стверджувалося, що звитяга над нацизмом – це перемога не «нових віянь західних «демократій», а «традиційних цінностей»¹⁸. Підкреслювалося стратегічне значення так званої «активної оборони», яка має створити необхідну стратегічну глибину (у процесі реалізації котрої тотально ігноруються інтереси національної безпеки, державний суверенітет і територіальна цілісність держав-сусідів): «Безкровне приєднання Криму до Росії 2014 р. виявилось абсолютно новим явищем у діяльності нашої держави із гарантування національної безпеки. Мабуть, це означає настання нової епохи у вирішення оборонних завдань»¹⁹.

Слід визнати, що постулювання «пророчих» перспектив «настання нової епохи у вирішення оборонних завдань» було повністю зреалізоване путінською військово-політичною верхівкою 24 лютого 2022 р., але вже винятково у формі кривавого збройного насильства.

4. Застосування застарілих форм партійно-політичної роботи в інформаційно-пропагандистському забезпеченні армії. У 2000-х рр. відбувся процес своєрідної «реанімації» форм партійно-політичної роботи радянської армії, які довели свою повну неспроможність щодо ефективного впливу на індивідуальну та суспільну свідомість особового складу ще у часи СРСР. Наказом міністра оборони РФ №170 від 12 травня 2005 р. «Про організацію суспільно-державної підготовки у збройних силах Російської Федерації» у практику інформаційно-пропагандистського забезпечення було впроваджено відроджені «політзаняття» («основна увага приділяється вивченню військовослужбовцями питань вітчизняної історії, традицій армії і флоту, проблемам державного та військового будівництва, військової педагогіки і психології, законодавства Російської Федерації, норм міжнародного гуманітарного права, практики навчання та виховання особового складу»)²⁰. Фактично це була «калька» з радянського першоджерела, лише «політику партії» замінено на «законодавство РФ». Тематика занять включала у себе історичний контент у радянсько-консервативній моделі трактування подій минулого. Навіть терміни, часові стандарти проведення, форми занять, підготовка керівників груп практично повністю дублювали організацію політзанять особового складу та марксистсько-ленінської підготовки офіцерів збройних сил СРСР. Цей наказ було скасовано лише 2016 р.

В інформаційно-пропагандистському забезпеченні активно популяризувався досвід партійно-політичної роботи армії СРСР. Так, у друкованому органі міністерства оборони РФ 2014 р. повідомлялося про відзначення річниці «Головного політичного управління радянської армії та військово-морського флоту, створеного у травні 1919 р. [...] Ця пам'ятна дата вкотре нагадала про значущість інформаційно-пропагандистської роботи у військах, важливість патріотичного виховання військовослужбовців»²¹. Характерно, що у редакторській політиці видання цього періоду взагалі відсутній будь-який критичний аналіз політроботи Червоної армії. Не заперечуючи її внеску в радянський складник перемоги над нацизмом, слід зазначити й очевидні проблеми виховного процесу того часу – формалізм, доктринерство, надмірну заідеологізованість. Але відверта ідеалізація системи виховання РСЧА–ЗС СРСР на

¹⁷ Там же. – С.7–8.

¹⁸ Там же. – С.8–9.

¹⁹ Там же. – С.10.

²⁰ Див.: [Електронний ресурс]: <https://docs.cntd.ru/document/901936467>

²¹ *Александров А.* Они поднимали в атаку // Красная звезда. – 2014. – №86. – С.3.

ті відсутності конкретних позитивних новітніх тенденцій у зміцненні морально-психологічного стану російської армії визначала ту траєкторію її розвитку, яка і призвела до формування саме зазначених структур військово-політичної роботи в період інтенсифікації підготовки ЗС РФ до повномасштабного вторгнення в Україну.

5. Упровадження в армійське середовище релігійно-морального провіденціалізму, який підпорядковує матеріальне вищим «духовним» засадам і морально обґрунтовує походження, природу та механізми функціонування влади²². Основним суб'єктом практичної реалізації цього напряму став «відроджений» інститут військових священників. Основною причиною його введення у структуру ЗС РФ був катастрофічний морально-психологічний стан особового складу, викликаний кризовими явищами 1990-х рр.²³ 21 липня 2009 р. президент РФ Д.Медведев підтримав відповідну пропозицію Російської православної церкви. Основним правовим документом, що регулює діяльність священнослужителів в армії, є положення, затверджене 25 грудня 2013 р.²⁴ У липні 2014 р. військові соціологи за результатами спеціальних досліджень зробили висновок, що кількість військовослужбовців, котрі називають себе віруючими, за 5 років зросла на 15% і становила 78%. До православних християн віднесли себе 71% усіх вояків, до мусульман – 6%, до буддистів – 0,5%, до юдеїв – 0,01%, до інших релігій – 0,5%²⁵. Питання, наскільки ці неофіти відповідали релігійним канонам, залишилося без відповіді. Загалом складно оцінити реальний ступінь впливу релігійних інституцій на покращення морально-психологічного стану військовослужбовців у цей період. Але прояви нестатутних взаємовідносин (особливо на міжнаціональній основі), стала тенденція розстрілів варт на цьому ґрунті, корупція серед офіцерського складу, скандальні кримінальні справи щодо російського генералітету не дозволяють зробити навіть обережні позитивні висновки.

Отже під час першого періоду морально-психологічного забезпечення підготовки військ до масштабного вторгнення в Україну основна увага органів управління російської армії була зосереджена на домінуванні інформаційного чинника у проведенні акцій «гібридної війни». Нав'язування шовіністичної імперської парадигми історії з наполегливим просуванням її основних постулатів за допомогою архаїчних форм і методів партійно-політичної роботи часів радянської армії та псевдонаукових розвідок громадсько-державних інституцій відбувалося у системі суспільно-державної підготовки ЗС РФ. Еклектичний симбіоз форм морально-психологічного впливу релігійної ортодоксії РПЦ і віджилих традицій часів СРСР, упровадження їх механізмами армійської прямолінійності апіорі не могло гарантувати якийсь більш-менш прийнятний результат. Логічно наступав час необхідності трансформації цієї системи, але відповідний процес знову набув форми «історичного бумеранга», траєкторії вічного повернення в минуле.

Другий період у процесі морально-психологічного забезпечення підготовки російської армії до повномасштабного вторгнення в Україну тривав із моменту створення указом президента РФ від 30 липня 2018 р. Головного військово-політичного управління ЗС РФ (ГВПУ) до 24 лютого 2022 р.

До особливостей організації військово-політичної роботи у цей період відносимо *парадигмальну зміну самої сутності процесу виховання особового складу* (перехід

²² Гула Р.В., Передерій І.Г., Панфілов О.Ю., Кудрявцева Н.А. Praeteritis futura evocat: Політичний оксюморон Консервативної революції 1920–1930-х рр. – К., 2021. – С.27.

²³ Сафонова А.В., Елецьких Н.Ю. Деятельность военных священников в системе социально-педагогической работы в Вооружённых силах РФ на современном этапе // European science. – 2017. – №9(31). – Р.40.

²⁴ Див.: [Електронний ресурс]: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3481010.html>

²⁵ Артемьев А.А. Взаимодействие Русской православной церкви и Министерства обороны РФ на современном этапе // Власть. – 2015. – №5. – С.51.

від морально-психологічного забезпечення до військово-політичної роботи з домінуванням ідеологічного складника, таке собі «друге пришестя політруків»); *інтенсифікацію процесу виховання військовослужбовців на основі антиукраїнської державної історичної політики*; суттєве *підвищення статусу ГВПУ* (надання начальникові управління повноважень заступника міністра оборони, побудова завершеної ієрархічної структури військово-політичної роботи із запровадженням на всіх щаблях військового управління відповідних посад заступника – міністра, головнокомандувача, командувача, командира); *оприлюднення 2 березня 2019 р. нової воєнної доктрини РФ* (корегування пріоритетних завдань воєнної політики, причому акцентування на збройних методах ведення бойових дій водночас не знизило важливості асиметричних форм «гібридної війни», яким також відведено значне місце у цьому документі²⁶).

Основні напрями військово-політичної роботи у процесі інтенсифікації підготовки особового складу до масштабного вторгнення в Україну під час цього періоду викладено нижче.

1. Крайній ступінь ідеологізації військово-політичної роботи. Після призначення на посаду начальника Головного військово-політичного управління ЗС РФ у червні 2018 р. А.Картаполов відразу окреслив параметри ідеологічних стандартів російської армії: «Наша ідеологія повинна ґрунтуватися, по-перше, на історії Батьківщини і свого народу; по-друге, на історичних та культурних традиціях»²⁷. Ідеологізація процесу військового виховання присутня в будь-якій країні. Інша справа, у чому полягає роль цього складника та чи є він домінуючим. Зауважимо, що конституція РФ проголошує: «У Російській Федерації визнається ідеологічне різноманіття. Ніяка ідеологія не може встановлюватися як державна або обов'язкова»²⁸. Натомість у російських реаліях імперативне нав'язування в армії ідеологічних постулатів рашизму перетворилося на панівну тенденцію.

2. Латентне впровадження у процес виховання особового складу ідеології рашизму. Сучасний російський фашизм (рашизм) може бути схарактеризований як *форма державного авторитарного й авторитарного правління* (з використанням гібридної системи легітимізації в уявно демократичний спосіб персоніфікованого всевладдя та фактичною узурпацією політичної влади президентом, котрий спирається на підпорядковані йому бюрократію, апарат правлячої партії); як *ідеологія національної величч* (політика й соціальна практика протиставлення націй у дихотомії «свій – чужий» на основі абсолютизованої культивування почуття власної унікальності, месіанізму); як *програма політичної мобілізації мас* елітою (узурпування основоположних цінностей і тотальне підкорення інтересів індивіда колективістському служінню нації в умовах формування жорстко авторитарної вертикалі державного управління, створення образу «оточеної фортеці», трактування внутрішньої опозиції як ворожої сили та витіснення її з політичного поля адміністративно-каральними методами); як *синтезоване явище суспільного життя, соціокультурний феномен свідомості людини* (розкриваються через визнання пріоритету догматизованих «традиційних» цінностей, «духовних скріп» власної нації перед демократією, правами людини і громадянина заради гіперболізованої «величч держави» на тлі цілеспрямованої архаїзації індивідуальної та суспільної свідомості); як *сила*, що провокує виникнення конфліктів, воєн між націями та державами на основі абсолютизації власних, сумнівного

²⁶ Див.: [Електронний ресурс]: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/03/9/7208764/>

²⁷ Див.: *Гольц А.* Россия как большая казарма [Електронний ресурс]: <http://svop.ru/main/38673/>

²⁸ Див.: [Електронний ресурс]: <https://base.garant.ru/10103000/4d6cc5b8235f826b2c67847b967f8695/>

штибу національних цінностей і державних інтересів за допомогою інструментарію агресивної зовнішньої політики»²⁹.

Базові, на нашу думку, принципи агітаційно-пропагандистської роботи зі впровадження ідеології рашизму в російській армії подано нижче.

Фундаментальний етатизм – абсолютизація ролі та місця держави у житті суспільства й армії, визнання її єдиним легітимним сувереном. Характерно, що навіть у головному церемоніальному акті – військовій присязі, уже в перших рядках підкреслюється, що основною цінністю для військовослужбовця є держава («[...] урочисто присягаю на вірність своїй Батьківщині – Російській Федерації»³⁰). У наказі міністра оборони від 22 липня 2019 р. «Про організацію військово-політичної роботи у збройних силах Російської Федерації» вказано, що «основні зусилля зосереджуються на формуванні та розвитку в особового складу розуміння й підтримки державної політики в галузі оборони та воєнної безпеки Російської Федерації, рішень президента Російської Федерації – верховного головнокомандувача збройних сил Російської Федерації, міністра оборони Російської Федерації щодо питань розбудови й підготовки збройних сил»³¹. Для повноти картини додамо, що одна з дисциплін бойової підготовки, яка формує свідомість військовослужбовця ЗС РФ, має назву суспільно-державної.

Неоміфологізм – спосіб ідеалізованої реалізації історичного міфу як духовної основи відродження національних цінностей у вигляді зведення сепарованого та міфологізованого історичного продукту до об'єкту масового ідолопоклонства. У цей період активне використання історії характеризувалося найвищим градусом політизації й міфологізації історичних сюжетів, крайнім ступенем агресивності державної історичної політики в оцінці цивілізаційних ретроспектив і перспектив України. Знання історії власної, та особливо сусідніх держав у суспільній свідомості російських військовослужбовців ставали дедалі приблизнішими і вкрай фрагментованими. Більше того, вони здебільшого замінювалися спрощеними пропагандистськими кліше («бандерівці», «наркомани», «нацисти»). Враховуючи жорстку армійську ієрархічну вертикаль управління, активну «вбудову» пропагандистського апарату ЗС РФ в ідеологічну парадигму Кремля, імперативні механізми впровадження «історичних» наративів у суспільну свідомість військовослужбовців, можна зробити висновок, що особливо в російській армії цей процес набув рис масштабного ексклюзивного світоглядного шулерства. Так, наприклад, наказом міністра оборони путінську статтю про «історичну єдність росіян та українців»³² включено як одну з обов'язкових тем на заняттях із військово-політичної підготовки в літній період 2021 р.³³ Історична пам'ять у РФ в її офіційному трактуванні мобілізується на війну із «західними» «фальшованими» інтерпретаціями історії, які, на думку кремлівських ідеологів, «принижують велич» країни та «загрожують її єдності»³⁴.

Тотальна мобілізація – принцип консолідації «мас» із метою їх готовності до соціальної дії, згідно з яким вирішення державних завдань при зростанні загроз національній безпеці передбачає підпорядкування вимогам авторитарного державного

²⁹ Гула Р.В., Передерій І.Г. Путінська росія: «Третій Рим» чи «Четвертий райх»?...; *Іх же*. Російський фашизм: ідеологічні основи, історія становлення та сучасні модифікації // Український історичний журнал. – 2017. – №2. – С.181.

³⁰ Див.: [Електронний ресурс]: <https://base.garant.ru/178405/f9b0119a4fce7561a213cdc9af189098/>

³¹ Див.: [Електронний ресурс]: https://vii.sfu-kras.ru/images/pdf/Prikaz_MO_RF_404.pdf

³² Див.: [Електронний ресурс]: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>

³³ Див.: [Електронний ресурс]: <https://www.currenttime.tv/a/statya-putina-stala-obyazatelnoy-dlya-izucheniya-v-armii/31361220.html>

³⁴ Ляпунова Н.В., Старостенков Н.В., Семин В.П., Мухлаев К.О. Мир на пути к войне: Кто и с какой целью развязал II мировую войну // Вестник Академии военных наук. – Вып.4. – Москва, 2018. – С.169–178.

управління. В основі цього принципу лежить калька з радянського концепту «оточеної фортеці», яка підсилюється поширенням «теорій змов». Сучасне російське суспільство та армія як його озброєна проекція «об'єднуються» владою на основі параноїдальних мемів на кшталт «американці хочуть нас знищити, а тих, хто залишиться – перетворити на рабів», «Англія постійно гадить», «гейропейці прагнуть розбестити Росію, адже вона – остання опора справжніх цінностей у світі» та ін. Апофеозом цього «об'єднання» повинна стати жертвна акція загальнонаціонального суїциду³⁵.

3. Формування нової парадигми процесу виховання військовослужбовців ЗС РФ у рамках концепції військово-політичної роботи. У лютому 2013 р. С.Шойгу вперше оголосив про намір повернення посад заступників командирів із виховної роботи – мовляв, це має бути не «рудимент радянського часу», а професіонал, котрий «повинен знати, як живе солдат, чим живе, хто з особового складу палить, хто п'є, яка у хлопців удома атмосфера. Він повинен уміти працювати з душею солдата»³⁶. Фактично це було повторення аргументації необхідності й ролі замполітів за часів радянської армії, які тоді відповідали за той самий «функціонал» знання «душі солдата». Згаданим вище наказом міністра оборони від 22 липня 2019 р. визначалися основи «організації військово-політичної роботи» в армії. Характерною особливістю цього концептуального документа стала поява категорії «морально-політичний стан особового складу» (в радянські часи це був «політико-моральний стан»³⁷). У військово-політичну роботу запроваджувалася нова термінологія – «військово-політична свідомість», «військово-політична культура» (щоправда без розкриття змісту цих понять)³⁸.

4. Використання «інноваційних» форм і методів військово-політичної роботи. Після призначення на посаду начальника Головного військово-політичного управління ЗС РФ у червні 2018 р. А.Картаполов заявив, що «ідеологія, яка сьогодні зароджується на наших очах, отримає апробацію в армійському середовищі. Якщо згодом вона виявиться затребуваною державою, ми будемо лише раді»³⁹. Також він оголосив, що при головному храмі збройних сил Росії, будівництво якого розпочалося восени 2018 р. в підмосковному парку «Патріот», діятиме центр підготовки військового духівництва, а «військовий елемент стане основною спрямованістю цього храму. Ми хочемо, щоб у цьому храмі знайшли відображення не лише суто канонічні, церковні речі. Ми хочемо, щоб цей храм став не лише центром духовного виховання, а й історичної освіти. [...] відродження російської держави [...] триває через відродження православної віри [...] дух військовослужбовця, дух солдата – це теж зброя, [...] і цей дух треба виховувати, оскільки він не з'являється на порожньому місці [...] цим мають займатися військові священники»⁴⁰.

У серпні 2021 р. А.Картаполов визначив рекомендований перелік кінофільмів і телепрограм, обов'язкових для перегляду й обговорення особовим складом ЗС РФ. Найперше йшлося про телевізійні цикли М.Михалкова та З.Прилепіна, зміст яких у частині української тематики може вважатися еталоном мракобісся. Утім головний російський армійський «вихователь» уважав, що їх перегляд позитивно вплине на

³⁵ Див.: [Електронний ресурс]: <https://www.bbc.com/russian/media-45903216>

³⁶ Див.: Гольц А. Россия как большая казарма...

³⁷ Ипполитов Г.И. Строительство политических органов Вооружённых сил советского государства: генезис и эволюция (опыт краткого исторического обзора) // Известия Самарского научного центра Российской академии наук: Исторические науки. – Т.1. – №1. – Самара, 2019. – С.97.

³⁸ Див. прим.31.

³⁹ Див.: Гольц А. Россия как большая казарма...

⁴⁰ Див.: [Електронний ресурс]: <https://www.interfax.ru/russia/628005>

процес «формування інформаційного імунітету до чужої ідеології, до того, що намагаються вкинути та що може роз'їдати свідомість особового складу». Очевидно, сам А.Картаполов свято вірив в ефективність таких колективних переглядів: «Посадили солдатів, показали серію, обговорили. І це працює. Вони мають інтерес»⁴¹.

Також важливою частиною ідеологічної роботи став затверджений міністром оборони обов'язковий для перегляду список фільмів, які «формують нормальну свідомість воїна-патріота». У цьому переліку знайшлося місце і для радянської кінокласики («Білоруський вокзал», «У бій ідуть тільки “старики”» та ін.), і для сталінського «іконостасу героїв» («Олександр Невський» та ін.), і для знятих за лекалами минулого сучасних російських «патріотичних» стрічок («Баязет», «Конвой РQ-17» та ін.). Одна з основних ідей – звияжна загибель за державу. Фактично можна вести мову про повернення радянської оптики культивуваці державного патріотизму на основі імперативно визначеного пантеону «героїв». Як результат, ми знову бачимо спробу вдихнути життя в тіло штучно відродженого інституційного релікту на основі архаїки часів СРСР у рамках парадигми новочасного російського фашизму (рашизму).

Таким чином, аналіз історичної ретроспективи діяльності структур із військового виховання у ЗС РФ упродовж досліджуваного періоду дозволяє зробити деякі висновки. Починаючи з 1991 р. система пройшла шлях серйозних концептуальних змін. Це й різке зниження статусу заступників командирів до помічників із роботи з особовим складом; штучне об'єднання «під одним дахом» спеціалістів кадрової та виховної роботи; виокремлення структур виховної роботи з одночасним обмеженням їх службового статусу. Нарешті, реанімація за радянськими шаблонами системи політичного виховання особового складу у вигляді військово-політичної роботи та водночас свідоме ігнорування новітніх елементів морально-психологічного забезпечення за досвідом провідних держав світу.

Процесами виховання у ЗС РФ у цей час керували переважно представники командної ланки управління зі своерідним баченням завдань морально-психологічного забезпечення. Це призводило до консервації та застою у виховному процесі, втілення його методами імперативного тиску у формах, що апріорі не могли дати бажаного результату. До того ж давалося взнаки певне несприйняття командирами представників виховних структур, котрі в їхній свідомості все ще асоціювалися з диктатом політорганів часів СРСР.

Закладені від самого початку у систему військового виховання російської армії архаїчні основи колишнього партполіапарату періоду СРСР і душпастирської ортодоксії політизованої православної церкви стало забезпечували консервацію та застій виховного процесу на основі суміші радянської міфологічної концепції Другої світової війни і примітивної фундаменталістської інтерпретації канонів православ'я.

Апробація у процесі виховання особового складу ідеології рашизму дозволила сформувати чисельний прошарок її adeptів. Народивись на уламках симбіозу монархічного світогляду й комуністично-месіанської утопії, сучасний російський фашизм (рашизм), на нашу думку, на практиці реалізувався у формах радикального російського націоналізму, в основі якого лежать діаметрально протилежні процеси

⁴¹ Див.: *Малюкова Л.* Смотрящие при погонах // Новая газета. – 2021. – 18 августа. – №94.

культурної автаркії та глобалістських геополітичних потуг, утопічно-ідеалістичні примітивізовані погляди на складний спектр політичного життя українського суспільства й ірраціональні ксенофобські уявлення про нібито «вороже оточення» російського народу, історична міфологія та спроби реалізації квазідержавних проектів на теренах колишнього СРСР.

Ефективність будь-якої системи військового виховання визначають у кінцевому підсумку результати бойових дій. Але провал першого етапу так званої «спецоперації», сумнівні тактичні успіхи «визволення Донбасу», непоодинокі випадки відмов від виконання наказів та умов контракту військовослужбовцями ЗС РФ дозволяють нам зробити попередні висновки щодо вкрай низького рівня результативності роботи органів військового управління російської армії та інших силових структур із морально-психологічного забезпечення готовності особового складу виконувати бойові завдання за призначенням.

REFERENCES

1. Artemyev, A.A. (2015). Vzaimodejstvie Russkoj pravoslavnoj tserkvi i Ministerstva obrony RF na sovremennom etape. *Vlast*, 5, 51–54. [in Russian].
2. Bieleškov, M. (2021). *Suchasnyi rosijskij sposib vedennia viiny: teoretychni osnovy i praktyчне napovnenia*. Retrieved from: <https://mil.in.ua/uk/articles/suchasnyj-rosijskij-sposib-vedennya-viiny-teoretychni-osnovy-i-praktyчне-napovnenia/> [in Ukrainian].
3. Dzoban, O.P., Pylypchuk, V.H. (2010). Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na derzhavnyi suverenitet Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudrobo: Seriya: Filosofita, filosofita prava, politolobita, sotsiolobita*, 3, 96–103. [in Ukrainian].
4. Dzoban, O.P., Pylypchuk, V.H. (2011). Teoretychni ta derzhavno-pravovi aspekty protydii informatsiinomu teroryzmu v umovakh hlobalizatsii. *Stratebichni prioryety*, 4(21), 12–17. [in Ukrainian].
5. Dzoban, O.P., Pylypchuk, V.H. (2012). Problema ahresii i nasylstva: svitohliadno-informatsiinyi vymir. *Osvita rebionu: Politolobita. Psykholobita. Komunikatsii*, 2, 171–177. [in Ukrainian].
6. Gareev, M. (2014). Velikaya Pobeda i sobytiya na Ukraine. *Vestnik Akademii voennykh nauk*, 2(47), 4–10. [in Russian].
7. Golts, A. (2021). *Rossiya kak bolshaya kazarma*. Retrieved from: <http://svop.ru/main/38673/> [in Russian].
8. Guriev, S. & Treisman, D. (2019). *A Theory of Informational Autocracy*. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3426238>
9. Hula, R.V., Dzoban, O.P., Perederii, I.H., Pavlichenko, O.O., Fil, H.O. (2020). *Informatsiina viina: sotsialno-ontolobichnyi ta mitarnyi aspekty*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Hula, R.V., Holota, A.A. (2021). “Doktryna Herasymova”: “kerovanyi khaos” u voiennoi teorii epokhy postmodernu. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 1(39), 140–155. [in Ukrainian].
11. Hula, R.V., Perederii, I.H. (2017). Rosiiskiy fashyzm: ideolohichni osnovy, istoriia stanovlennia ta suchasni modifikatsii. *Ukrainskyy istorychnyi zhurnal*, 2, 160–182. [in Ukrainian].
12. Hula, R.V., Perederii, I.H. (2022). Putinska Rossiia: “Tretii Rym” chy “Chetvertyi raikh”? (Aspekty politolohichnoho analizu). *Suspilno-politychni protsesy*, 9, 171–195. [in Ukrainian].
13. Hula, R.V., Perederii, I.H., Panfilov, O.Yu., Kudriavtseva, N.A. (2021). *Practeritis futura evocat: Politychnyi oksiumoron Konservatyvnoi revoliutsii 1920–1930-ykh rr.* Kyiv. [in Ukrainian].
14. Kartapolov, A.V. (2015). Uroki voennykh konfliktov, perspektivy razvitiya sredstv i sposobov ikh vedeniya: Pryamye i nepryamye dejstviya v sovremennykh mezhdunarodnykh konfliktakh. *Vestnik Akademii voennykh nauk*, 2(51), 26–36. [in Russian].
15. Kurban, O.V. (2015). Teoriia informatsiinoi viiny: bazovi osnovy, metodolohiia ta poniatynyi aparat. *ScienceRise*, 11/1(16), 95–100. [in Ukrainian].
16. Kurban, O.V. (2017). *Informatsiina viina u sotsialnykh onlain-merezbakh*. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Lyapunova, N.V., Starostenkov, N.V., Semin, V.P., Mukhlaev, K.O. (2018). Mir na puti k vojne: Kto i s kakoi tselu razvyazal II mirovuyu vojnu. *Vestnik Akademii voennykh nauk*, 4, 169–178. [in Russian].
18. Mahda, Ye.V. (2014). Vyklyky hibrydnoi viiny: informatsiinyi vymir. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 5, 138–142. [in Ukrainian].
19. Malyk, Ya. (2015). Informatsiina viina i Ukraina. *Demokratyčne vriaduvannia*, 15. [in Ukrainian].
20. Perederii, I. (2016). Instytutsiina veb-resursy yak instrument zberezhenia istorychnoi pamiaty ta natsionalnoi komemoratsii. *Dokumentno-informatsiini komunikatsii v umovakh hlobalizatsii: stan, problemy i perspektivy: Mat. Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf.*, 206–212. Poltava. [in Ukrainian].
21. Perederii, I. (2020). Realizatsiia komemoratyvnoi funktsii muzeiv u epokhu informatsiinoho suspilstva. *Zbirnyk naukovykh statei za materialamy krublykh stoliv, prysviachenykh pamiaty istoryka, arkhivista, muzeinyka Ivana Pavluskoho, II*, 225–232. Poltava. [in Ukrainian].
22. Pocheptsov, G. (2000). *Informatsionnye voyny*. Moskva; Kiev. [in Russian].
23. Pocheptsov, H., Chukut, S. (2002). *Informatsiina polityka*. Kyiv. [in Ukrainian].
24. Safonova, A., Eletsikh, N. (2017). Deyatelnost voennykh svyashchennikov v sisteme sotsialno-pedagogicheskoy raboty v vooruzhennykh silakh RF na sovremennom etape. *European science*, 9(31), 39–44. [in Russian].
25. Trebin, M. (2014). Fenomen “hibrydnoi” viiny. *Gileia*, 8(8), 366–371. [in Ukrainian].
26. Trebin, M. (2014). Fenomen informatsiinoi viiny v svi, shcho hlobalizuietsia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Yurydychna akademii im. Yaroslava Mudrobo”*, 2(16), 188–198. [in Ukrainian].

Ruslan HULA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at Department of Philosophy,
I.Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine), rslnhula1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565>

Iryna PEREDERII

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of Department of Ukrainian Studies, Culture and Documentation,
National University "Yu.Kondratiuk Poltava Polytechnic"
(Poltava, Ukraine), iryna.perederii@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7473-5868>

Transformation of Moral and Psychological Provision Processes of the Russian Army in the Context of Preparation Armed Invasion in Ukraine (2013 – Beginning 2022)

Abstract. The article analyzes the development and transformation of the structures of moral and psychological support of the Armed Forces of the Russian Federation at the stage of their direct preparation for a full-scale armed invasion on 24.02.2022, their activities in 2013–2022. **The research methodology** is based on the fundamental principles of objectivity and historicism, which involve the study of individual phenomena and processes in their development and close connection with the system of relevant socio-political relations. **Scientific novelty.** For the first time in historiography, a study of complex processes of reforming the educational structures of the modern Russian army was conducted, as well as an assessment of the effectiveness of their activities during the period of direct preparation of the Russian military leadership to open an open war with Ukraine. **The main conclusions** state that the permanent nature of the reforms mostly led to an imbalance in the system of military education and the creation of concepts that were based mainly on the work of Soviet political bodies. At the same time, the introduction of the latest elements of moral and psychological support in the experience of the world's leading states was deliberately ignored. The processes of education in the RF Armed Forces at this time were led mainly by representatives of the command level with a unique vision of the tasks of moral and psychological support. This guaranteed the conservation and stagnation of the educational process on the basis of a strange mixture of the Soviet mythological concept of the World War II with the most primitive fundamentalist interpretation of the canons of Orthodoxy. Approbation in the process of educating the personnel of the RF Armed Forces of the ideology of racism allowed to form a sufficiently large layer of adherents of the new ideology. But the failure of the first stage of the so-called "special operation" allows us to draw preliminary conclusions about the serious miscalculations of the organization of the military administration of the Russian army and other law enforcement agencies to morally and psychologically ensure the readiness of personnel to perform combat missions.

Keywords: armed forces of the Russian Federation, moral and psychological provision, educational work, ruscism (ruscism), full-scale armed invasion of Ukraine.